

с целью дестабилизации ситуации в отдельных регионах и реализации геополитических амбиций определённых государств. Изучено практику организации референдумов на основе демократических принципов. Проводится анализ несоответствия референдума, организованного в Крыму весной 2014 года, общепринятой практики проведения референдумов.

The notion and characteristic of the fight to self-determination as well as the forms of its realization are analyzed in this article. The transformation of this right and its realization methods are studied with regard to historical development of the society and International law. In this article attention is paid to the issue that in the modern history there are fact of speculation with the right to self-determination with the aim to destabilize situation in particular regions and to realize geopolitical ambitions of concrete States. The practice of referendums' organization based on democratic principles is studied. The non-compliance of the referendum organized in Crimea on spring 2014 with the recognized practice of referendums' organization is further analyzed.

Стаття надійшла до редколегії 13.10.2015

УДК 327.3:327.35:321.728

Польовий М. А., НУ «ОЮА»

ФОРМУВАННЯ ГЛОБАЛЬНОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ТЕРОРИСТИЧНОЇ АКТИВНОСТІ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Стаття присвячена аналізу гіпотези щодо наявності причинно-наслідкового зв'язку між розвитком сучасних форм міжнародного тероризму та розвитком різноманітних форм глобального громадянського суспільства.

Актуальність проблеми міжнародного тероризму в сучасному світі не викликає жодних сумнівів. Однією з головних характеристик цього явища в наш час можна вважати його поступове розширення в кількісному та, певною мірою, якісному сенсі. Дійсно, тероризм стає більш різноманітним, охоплює дедалі більше країн та соціальних груп. Групи, які його використовують, належать до різних соціальних верств, представляють осіб різної національності та віри. Терористична тактика, за збереження головних рис, також розвивається в бік ускладнення та урізноманітнення. Водночас можна констатувати, що поступове

збільшення кількості антитерористичних заходів позитивно корелює зі зростанням терористичної загрози.

Метою даної роботи є виклад гіпотези відносно наявності зв'язку у формуванні феномену глобального громадянського суспільства та у розвитку сучасного міжнародного тероризму.

Багато дослідників погоджуються з твердженням про те, що феномен міжнародного тероризму безпосередньо пов'язаний з розвитком глобалізації. Власне, до сьогодні популярною є точка зору, згідно якої виникнення міжнародного тероризму може бути описане в термінах архаїчної і асиметричної реакції на глобалізацію з боку світових аутсайдерів, нездатних вписатися в нові правила гри. У багатьох західних інтерпретаціях, які часто повторюються й в роботах вітчизняних авторів, ситуація описується в термінах зіткнення цивілізацій – як зіткнення світових політичних і соціально-економічних процесів та нових інститутів, які глобалізуються, з традиціоналістськими ідеологіями та організаційними практиками. Причому міжнародний тероризм представляють діяльним запереченням «усього західного» і/або бойовою квінтесенцією примітивного антиглобалізму, порівнянного за безглуздям з британським лудізмом ХІХ ст. [2].

Інший варіант пояснення подальшого розвитку міжнародного тероризму спирається на згадування про особливу роль, яку в його становленні зіграла близькосхідна політика США. Підтримка авторитарних арабських режимів (від Єгипту до Саудівської Аравії) і проізраїльська політика Вашингтона, як вважають деякі автори, викликали опір групи арабських крайніх традиціоналістів до таких дій. З цієї точки зору прагнення учинити дієвий опір глобалізації являється побічним результатом міжнародних конфліктів на Близькому Сході. Тероризм виступає в даному випадку засобом відвернення Заходу (та, вужче, США) від підтримки місцевих авторитарних (та недостатньо традиціоналістських) режимів.

Слід зазначити, що версії про нібито «застарілість» сучасних терористичних організацій не витримують критики, оскільки практика показує їх швидку пристосовуваність до новітніх реалій – як в організаційному плані, так і в логістичному, так і в військово-тактичному. Дійсно, у світі, що складається з країн з проникними кордонами, з країн, які відчують поступове розмивання територіального суверенітету, міжнародні терористичні організації почуваються досить впевнено. Вони засвоїли нові прийоми і методи організації, адаптувалися до стрімкого розвитку комунікаційних і інформаційних технологій. Звісно, можна сперечатися, наскільки поведінку та засоби відтворення організаційної структури сучасних терористів можна вважати

подібною до мережевої, та які характеристики властиві цій мережі, але подібність міжнародних терористичних організацій інститутам глобального громадянського суспільства складно не помітити.

Загально визнані «фонові» причини розквіту тероризму в сучасному світі пригадуються майже в кожній роботі з цього приводу та добре відомі. Серед них, наприклад, кризові процеси, що характерні для сучасного розвитку: історичний досвід століття з війнами та державним терором; негативні наслідки науково-технічної революції: різкі структурні зрушення, які підсилюють міграційні та маргіналізаційні процеси, загострені екологічні та демографічні проблеми, «інформаційний вибух», круте ламання традиційних стереотипів та соціальних орієнтирів; насадження культу насильства, нехтування правами людини; загроза ядерної війни та екологічної катастрофи, що веде до песимізму, постійного неспокою, страху та озлобленості, до знецінення людського життя, психологічної всюдозволеності; виникнення глобальної взаємозалежності соціально-економічних, політичних, ідеологічних процесів; зростання бажання до звільнення природних інстинктів людини від норм та вимог цивілізації, які її обмежують. Інша група передумов базується на революційних процесах сучасної епохи та національно-визвольних рухах, на яких базується лівий тероризм. Окремий пласт передумов пов'язаний із зацікавленістю правлячих еліт (особливо в біполярну епоху) в різних формах тероризму як засобу досягнення політичної мети у зовнішній та внутрішній політиці. Четвертою групою причин появи та розквіту тероризму називають світопорядок перехідного періоду, розвал старих глобальних регіональних структур міжнародної безпеки, що надає додаткові можливості самореалізації для міжнародного тероризму [1, с. 321-323].

Звернемо увагу на ту обставину, що вплив більшості зі згаданих «причин» саме на розгортання тероризму вкрай складно верифікувати. Йдеться лише про певний збіг у часі розвитку тероризму та розвитку вказаних вище явищ (й те не завжди, як у випадку з біполярним протистоянням – воно вже понад 20 років як припинено, а тероризм все набирає обертів).

Водночас, незважаючи на наявність розгалужених переліків причин появи тероризму взагалі та його розвитку в сучасності, можна констатувати, що винайдення цих переліків причин ніяк не позначається на результативності боротьби з тероризмом. Складається враження, що невдачі боротьби з тероризмом базуються не лише на складності та глобальності його причин, а й на не зовсім вірному розумінні істинних базових причин розвитку сучасного міжнародного тероризму.

До наведеного вище переліку можна додати й рідше згадуваний нечуваний розвиток засобів масової інформації, які надають змогу швидко розповсюдити інформацію про терористичний акт, а телебачення – ще й зробити його наслідки наочними, що є важливою складовою терористичного залякування. Дійсно, цього чинника не існувало аж до другої половини двадцятого століття, але добре відомо, що й «сарафанне радіо» було потужним засобом передавання пліток та іншої інформації достатньо широкому колу осіб. Й це при тому, що загальна кількість населення була значно меншою. Отже, вплив на терористичні можливості від зростання потужності засобів масової інформації майже повністю елімінується значним збільшенням загальної кількості населення та «загальна інформаційна потужність» в перерахунку на особу залишається приблизно однаковою.

Отже, питання пошуку інших, більш схожих на істинні, причин розквіту сучасного міжнародного тероризму залишається відкритим.

Нагадаємо, що головними суттєвими рисами сучасного (міжнародного чи «національного») тероризму виступають наступні [1]:

- 1) організоване насильство, або загроза його застосування;
- 2) використання сили з політичною метою, що визначається мотивом та спрямованістю терористичного акту. Отже, акт фізичного насильства (або загроза такого насильства) робить терористичним його мета впливу на політичну владу;
- 3) поєднання високого рівня політичної мотивації з низьким рівнем участі мас;
- 4) намагання, крім нанесення безпосередньої шкоди власне жертві, справити певний ефект: посягти страх, створити загрозу для широкого кола осіб, тобто саме тероризувати. Саме тому здійсненням замаху та закінченням бойової операції терористична акція не завершується. Її головне значення не просто в усуненні окремих осіб, нанесенні матеріальних збитків і так далі, а в досягненні соціального резонансу, в залякуванні урядів, певних соціальних груп або цілих народів. Варто нагадати думку американських дослідників Шульца і Слоена, згідно якої дії терористів значно більшою мірою «мають на меті вплинути на поведінку певних соціальних груп, ніж нести їм загибель» [Цит. за: 3, с. 295]. Можна побачити, водночас, що на початку розвитку тероризму функція залякування ніби знаходилася в тіні, а приблизно з середини ХХ ст. залякування стає чи не головним змістом тероризму. Щонайменше, найвідомішою його рисою.

Ми підтримуємо точку зору про те, що головним чинником розгортання сучасних форм тероризму із вказаними вище ознаками – в тому числі із залякуванням населення з метою отримання політичного

зиску, – виступає розвиток демократичних політичних режимів та, що не менш важливо, розгортання системи демократичної ліберальної освіти [1, с.325].

До такого висновку підштовхує кілька обставин: по-перше, тероризм із сучасними параметрами, про які йшлося вище, з'являється лише після другої світової війни, саме тоді, коли, як загальновізнано, демократія набуває зрілих форм і стає майже зразковою в ряді розвинутих країн. По-друге, аналіз низки терористичних актів, що відбувалися в 1978-1990 рр. також приводить до твердження про наявність істотного зв'язку між тероризмом та демократією. Наприклад, К.О. Нарочницька [5], спираючись на дослідження В. Єубанка та Л. Вейнберга стверджує, що «стабільна демократія та тероризм супутні один одному» [6 – цит. за: 5, с. 31]. В.Єубанк та Л.Вейнберг, які здійснили аналіз майже 3000 терористичних актів за 1978 – 1990 рр., стверджували більш розлого: «саме стабільні, безпечні демократії, які знаходяться у центрі «демократичної зони», є найбільш вразливими для терористичного насильства»; «... чим більш демократичний режим, тим більша вірогідність того, що різні групи будуть висловлювати протест як у ненасильницькій, так і в насильницькій формі» [6 – цит. за: 5, с. 33].

Отже, якщо паралельність в часі появи та розвитку тероризму і демократії не викликає сумніву, наявність істотного зв'язку вглядає, на перший погляд, більш сумнівним. Розберемо аргументи щодо цього.

Нагадаємо, що головною сутнісною рисою добре відомого сучасного міжнародного тероризму є залякування населення певної країни (країн) з метою здійснення певного впливу на політичну владу. Для більшої наочності викладу нагадаємо досить рідкий приклад успішного для терористів за результатами акту: підриви електропотягів в Мадриді в березні 2004 року з офіційно проголошеною метою помсти за участь Іспанії у коаліції країн, що здійснювали вторгнення до Іраку. Ці теракти супроводжувались наполегливим побажанням до іспанського уряду щодо виводу іспанських військ із Іраку. Враховуючи вибори, які відбувались через три дні після вибухів, вповні очікуваним стало те, що уряд під тиском заляканого населення виконав вимоги терористів та здійснив виведення іспанських військ протягом трьох місяців після даних терактів.

Ми вже мали можливість вказувати на те, що тільки демократичний режим і може надати достатньо «живильного середовища» терористичним діям [1]. Дійсно, лише за демократичного політичного режиму складаються всі необхідні умови для здійснення спроб досягнення політичної мети особами, які за тих чи інших обставин незадоволені законними способами політичної дії, шляхом здійснення терорис-

тичних актів сучасного типу. Більше того, серед відомих на сьогодні позаконних засобів політичного впливу цей спосіб може вважатися найбільш результативним, що й продемонстрували події в Іспанії 2004 р.: під тиском заляканого терактами населення демократично обраний уряд не мав іншого шляху залишитись при владі, крім виконання вимог терористів.

Водночас було б спрощенням вважати, що лише міжнародні покидьки, користуючись вказаними вразливостями справжніх демократій, намагаються досягнути своїх брудних цілей тероризмом. Дуже важливою умовою задуму будь-якого терористичного акту є, так би мовити, освітня складова: для того, щоб планувати дію, результатом якої буде виконання моїх вимог політичною владою, я повинен знати, у кого ця влада – в простішому випадку – в народа чи в авторитарного керівника. Отже, цілком логічним виглядає припущення про те, що планування (в стратегічному сенсі) терористичних дій можуть здійснювати лише особи зі справжньою «демократичною освітою» – особи, яким втокмачили у коледжах та університетах, що джерелом влади в даній країні є народ (або ж, мовляв, якщо не знаєш, в кого влада, почитай Конституцію). Цьому припущенню пасує спостереження В. Єубанка та Л.Вейнберга, згідно якому саме громадяни демократичних країн частіше всього є терористами та їх жертвами [6 – цит. за: 5, с. 38].

Але звернемося до іншої складової терористичних дій. Якщо ми погоджуємося з тим, що організаторами та часто й виконавцями цих дій стають люди з «демократичною освітою», а також з наявністю певної ідейної платформи, на якій об'єднуються національні терористичні групи в окремих державах, то ми можемо побачити суттєву подібність організацій терористів до будь-яких громадських організацій (звісно, крім чинників неконституційності та антигуманності їх цілей). З наведених вище аргументів щодо зв'язку тероризму та демократії власне й випливає, що організаційно-політичні умови появи терористичних організацій майже не відрізняються від умов появи та розвитку нормальних звичних нам інститутів громадянського суспільства. Можна називати терористичні організації викривленими громадськими інститутами, зіпсованими, перетвореними чи надавати ним будь-яких епітетів, але це не відміняє їх подібності до решти громадянського суспільства.

Звернемо тепер увагу на те, що в умовах загальноновизнаного розгортання глобалізації, яка, як вже вказувалося, справляє свій позитивний вплив на полегшення організації та дій міжнародних терористичних груп, а також, що важливо, й на розповсюдження інформації про терористичні дії та їх цілі, без чого ці дії втрачають сенс залякування, спостерігається й розвиток глобального громадянського суспільства.

Це специфічне громадянське суспільство характеризується тими ж мотивами розвитку, що і його національні аналоги – намагання соціально активних громадян об'єднатись для реалізації власних інтересів і, так само як у випадку із «національним» громадянським суспільством, це об'єднання відбувається без ініціативи чи значного впливу держави. Ба більше: у випадку із глобальним суспільством вплив держави майже відсутній. Прозорість державних кордонів для руху інформації, ідей, громадянського спілкування та грошей, а також наявність достатніх транснаціональних каналів комунікації створює достатньо сприятливі умови для подальшого розвитку інститутів глобального громадянського суспільства.

Отже, на нашу думку, немає підстав відмовляти в наявності повної аналогії між глобальним та «національним» громадянським суспільством, що, вкупі із попередньо висловленими зауваженнями, дозволяє стверджувати про суцільну теоретичну можливість формування міжнародних терористичних («громадянських») у висловленому вище сенсі) груп в русі подальшого розвитку глобального громадянського суспільства. Так само, як і у випадку «національних» терористичних організацій, їх можна називати чи характеризувати як завгодно, але теоретичну можливість їх появи можна вважати безсумнівною.

Звернемо увагу на те, що у нашій аргументації йдеться саме про міжнародні терористичні організації в сенсі їх формування та членства та в сенсі намагання вплинути на міжнародну суспільно-політичну структуру. Тобто це не навіть звичні вже на сьогодні національні по суті терористичні організації, які базуються, наприклад, в Іраку чи Афганістані, та намагаються з різним ступенем успішності здійснювати акти міжнародного тероризму – терористичних дій проти громадян інших країн та/або в інших країнах. Зрозуміло, що справжні міжнародні терористичні організації, які формуватимуться за лекалами міжнародного громадянського суспільства представлятимуть собою значно більшу загрозу сучасним демократіям та відповідному тренду світової суспільно-політичної культури як внаслідок своєї «мережевої» (а відтак складної для ліквідації) структури, так і через початкову спрямованість на новий тип терористичного залякування – не просто громадян окремої демократичної країни, а населення усього «демократичного світу».

Отже, можемо стверджувати, що поступовий розвиток глобального громадянського суспільства за збереження тренду подальшої демократизації світової політичної культури сприятиме розгортанню нових міжнародних організацій терористичного спрямування. Проблему подальших досліджень становлять чинники, які можуть слугувати каталізаторами, або ж інгібіторами розвитку подібних організацій.

Бібліографічний список:

1. Польовий М.А. Джерела сучасного політичного тероризму в демократичних режимах / М.А. Польовий // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – Тернопіль, 2014. – Вип. 19. Ч. 1. – С. 319 – 327.
2. Schreiber J. The ultimate weapon : Terrorists and World Order. – N. Y. : William Morrow, 1978. – 218 p.
3. Мошкова Л.И. Понятие и сущность терроризма / Л.И.Мошкова // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – Одеса, 2000. – Вип. 9. – С. 294 – 299.
4. Кримінальний кодекс України : затверджений Законом України № 2341-III від 05.04.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print1335369427674983>
5. Нарочницкая Е. А. Терроризм и демократия : (на примере этнического терроризма в странах Запада) / Е.А. Нарочницкая // Актуальные проблемы Европы : сб. науч. тр. / РАН, ИНИОН. – М. : Изд-во ИНИОН РАН, 2003. – №1 : Европа и США перед вызовом терроризма. – С. 27 – 59.
6. Eubank W. Terrorism and democracy / W.Eubank, L.Weinberg // Terrorism and political violence. – L., 2001. – Vol. 13. – №1. – P. 155 – 164.

Стаття посвящена аналізу гіпотези о наявності причинно-слідственої зв'язи между розвитком сучасних форм міжнародного тероризма и розвитком різноманітних форм глобального громадянського общества.

The article is devoted to the analysis of hypothesis about the presence of substantial connection between development of modern forms of international terrorism and development of various forms of global civil society.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2015

УДК 341.645.5:341.231.14.001.8

Пташинська В. П., НУ «ОЮА»

ВПЛИВ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА НАЦІОНАЛЬНУ ІМПЛЕМЕНТАЦІЮ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

Стаття присвячена питанням застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у внутрішній діяльності держави. Основну увагу приділено рішенням Європейського суду з прав людини, їх впливу на національну імплементацію Конвенції. Розглянуто напрямки імплементації Конвенції у правову систему України.